

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 133 2012

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Magnus Bergvalls Stiftelse och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2013 och för recensioner 1 september 2013. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfarande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-32-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2013

opera”, vilka narrativa och intertextuella implikationer musiken är laddad med i Werles opera. Även detta verk är baserat på Almqvists egen text, om än drastiskt komprimerad och förkortad.

Pontara och Tillman demonstrerar övertygande hur musiken, åtminstone för den initierade lyssnaren, är innebördsrik och inbjuder till associationer och tolkningar. Musik från bland annat Mozart och Kraus får i denna nya kontext en oväntad narrativ funktion. Detta förfaringssätt med musikaliska intertexter är inte nytt. Operahistorien uppvisar många liknande exempel, något som de båda artikelförfattarna naturligtvis också framhåller.

Som framgått bjuder *Dramatikern Almqvist* på många skiftande infallsvinklar. Det kan tyckas som en paradox att författarens prosa i högre grad än hans dramatik lockat teaterpraktikerna. Den iakttagelsen aktualiserar frågan om hans dramatik bör karakteriseras som läsdramer eller ej. Frågan tangeras vid några tillfällen i monografen. Lagerroth avvisar idén om läsdrama medan Mortensen bedömer sitt studieobjekt, *Silkeshaven i Hagalund*, som i princip ospelbart och att det därmed bör betraktas som ett läsdrama. Mot bakgrund av den repertoar som dominerade under 1800-talets första hälft kan man förstå att Almqvists dramatik inte passade in. Men inte heller senare har hans dramer, med några undantag, blivit spelade. Ur den synvinkeln visar receptionshistorien att de bör klassificeras som läsdramer.

En annan fråga som flera av skribenterna berör är relationen mellan ramberättelsen och den enskilda texten. Förhållandet är komplext, särskilt om man tar hänsyn till de olika upplagorna och det enskilda verkets skiftande kontext.

Det förekommer vissa överlappningar mellan texterna i antologin, men de är få och knappast störande. Föredömligt är att de olika skribenterna varit generösa med att referera till varandras bidrag. Man får intrycket att detta har uppmuntrats av de tre redaktörerna. I *Dramatikern Almqvist* är perspektiven många och varierande. De ger bilden av ett rikt och skiftande författarskap där teatralitet och dynamik inte bara präglar hans dramatik, utan kanske i än högre grad hans romankonst. Av både kända och förklarliga skäl måste en samling som denna framstå som heterogen. De enskilda studierna varierar både ifråga om omfattning och kvalitet. Men efter genomläsningen noterar jag att summan är större än delarna.

Johan Stenström

Kristina Fjelkestam, *Ta tanke. Feminism, materialism och historiserings praktik*. Sekel Bokförlag, Lund 2012.

Ta tanke är den välfunna titeln på Kristina Fjelkestams nya bok. På framsidan syns ett fotografi av hur en polisman arresterar suffragetten Emmeline Pankhurst. Fotot och titeln visar fint upp bokens projekt: att diskutera hur tankar, idéer, ord och litteratur kan göra skillnad och ingripa i världen, företrädesvis diskuterar ut ett feministiskt perspektiv. Författaren skriver att hon söker ”en möjlig, språk-teoretisk grund för det emancipatoriska projektet” (s. 7). Det är en stor och spännande ambition. Den är också svår och kräver sitt utrymme för att kunna genomföras. I fyra korta kapitel, varav två i tidigare versioner har publicerats som tidskriftsartiklar, vill Fjelkestam täcka in mycket. Resultatet blir en i många stycken alltför kortfattad framställning.

De litterära verk som behandlas i boken är från olika tider och kulturer, vilket är ett medvetet val utifrån cultural studies’ tankar om artikulation: ”Urvalet och ordningsföljden av materialet, det vill säga konstellationen av skilda element som i filosofisk mening inte är nödvändig, skapar *i sig* mening” (s. 88). Författaren definierar inledningsvis sin kulturmaterialistiskt historiserande metod med orden: ”Rent generellt handlar den om att i vidare mening läsa mothärs, det vill säga inte bara i fråga om individuella texter utan i termer av sådant som genre eller epok” (s. 9). Det är en intresseväckande utgångspunkt och bokens upplägg fungerar väl. Efter en kort inledning – som etablerar författarens perspektiv och ger en kort historieskrivning över ”the material turn” – följer tre kapitel som studerar litterära verk, och först därefter kommer en längre diskussion om kultur- och språk-teoretiska aspekter. Det är en god idé att börja i litteraturen och att sedan avslutningsvis återkomma till de teoretiska tankarna.

I första kapitlet, ”Känslans konsekvens. Politisk sentimentalitet i Rousseaus *Julie* och Staëls *Delfine*”, diskuteras två brevromaner, Rousseaus *Julie* eller *den nya Héloïse* och Madame de Staëls *Delfine*. Fjelkestam sätter den sentimentala romanen i relation till politiken, och diskuterar de två hjältinnornas självupppoffringar som ett svar på ”den för kvinnor olösbare ekvationen mellan universalitet och individualitet” (s. 23). Hon lyfter också fram de olika konsekvenser de båda hjältinnornas offer får, där hon ser de Staël som en motröst till manliga tänkares negativa syn på kvinnors förmåga.

I kapitel två, "Talande tystnad. Det kulturella minnets kön i Balzacs *Adieu* och Woolfs *Resan ut*", behandlas Balzacs mindre kända långnovell/kortroman *Adieu* tillsammans med Virginia Woolfs debutroman *Resan ut*. Den något disparata konstellationen görs för att diskutera "det sätt varpå de beköna minnen av historien". Det gemensamma är, menar Fjelkestam, att berättelserna utgår från "en traumatisk smärtpunkt som förhåller sig till historiska skeenden" (s. 39). Balzac berättar i *Adieu* om ett försök att bearbeta en traumatisk historisk händelse genom en noggrann rekonstruktion av den, ett försök med tragisk utgång. Fjelkestam sätter berättelsen bland annat i relation till den dåtida fascinationen inför historisk återgivning i form av stora panoramor. Det är uppenbart att *Adieu* ger upphov till många intressanta tolkningsmöjligheter, och jag hade gärna sett författaren dyka ännu djupare ner i dem. Betydligt mindre görs här av Woolfs roman, och med tanke på hur kortfattad *Ta tanke* är – knappt 140 sidor – hade den med fördel kunnat utelämnas för att ge mer utrymme åt Balzacdiskussionen.

Kapitel tre, "Modernitetens metonymi. *Nattens skogar* som feministisk historieskrivning", ägnas Djuna Barnes berömda roman. Det är en väl genomförd diskussion om metropolen, den nya kvinnan och det samkönade begäret. Fjelkestams iakttagelser om dessa är väl motiverade och intressanta, och lider inte lika mycket av bokens tendens att gå för snabbt fram. En fråga man kan ställa är dock hur relevanta termerna metonymi och allegori egentligen är för det som är Fjelkestams ärende, den feministiska historieskrivningen. För att de verkligen skulle bli fruktbara hade mer kraft behövts läggas på att utreda dem och ta dem i bruk. Det här är ett exempel på att författaren hade kunnat koncentrera sig och i stället för att försöka täcka in mycket hellre hade kunnat förvalta och fördjupa de iakttagelser som är fruktbara för den huvudsakliga argumentationen.

Författaren visar genomgående i boken att hon är väl inläst i ämnet och bra på att lyfta fram poänger från andra forskare. Men det går ofta alltför snabbt i framställningen. Verken berörs ibland ganska flyktigt, en diskussion från Freud kan avhandlas på två meningar (s. 79) och författaren är inte främmande för generaliseringar. Kapitlen avslutas också raskt, utan att de olika tankespåren tas upp i en gemensam diskussion. Detta gäller särskilt det första kapitlet, där diskussionen hastar från Rousseau och de Staël till Wollstonecraft och Kant för att sedan nå ett tämligen abrupt slut utan

att dessa egentligen har sammanförts, och utan att Fjelkestam drar ut konsekvenserna av sin diskussion. Kanske är det en konsekvens av att detta ursprungligen är en artikel och av att författaren diskuterat samma tidsperiod och tänkare i sin förra bok, *Det sublimas politik* (2010), men det gör att boken inte känns riktigt färdig.

Frågan är om det alls är rimligt att behandla fem romaner på drygt sextio sidor. Svaret kan vara ja, om studien har ett mycket tydligt mål, men är nog oftast nej: det ger för lite utrymme till analys och till att göra rättvisa åt komplexiteten både i de litterära verken och i diskussionen om dem. *Ta tanke* hade vunnit på att utökas i sidantal och att skrivas igenom ytterligare en gång. Alternativt möjligt att skrivas ännu mer lärtillgängligt och pedagogiskt, med utförligare förklaringar av termer och tankeriktningar, för att kunna fylla en introducerande funktion.

I det avslutande kapitlet, "Ta tanke. Marx, Peirce och feministisk kulturmaterialism", vill Fjelkestam lyfta fram feminism, kulturmaterialism, marxism, kulturstudier och Peirces semiotik som viktiga tankeströmningar för hennes syfte. Bokens projekt är, som jag påpekade inledningsvis, att visa hur litteratur och tankar kan gripa in i världen. Det som står på spel är alltså litteraturens möjligheter att medverka till förändring och emancipation, att verka politiskt, och Fjelkestam åberopar här C.S. Peirces termer "vana" och "vaneförändring", liksom Teresa de Lauretis tankar om erfarenhetsprocessen. Hon lyfter fram litteraturen som ett bra exempel på Marx' praxisbegrepp. I avslutningskapitlet vill hon föra fram en språkteoretisk utgångspunkt för bokens emancipatoriska projekt, med målet att nå fram till "en problematiserat realistisk position" (s. 83). Kapitlet blir framför allt en kortfattad genomgång av en ganska stor mängd teoretiska inriktningar, och det är inte alltid tydligt hur det hör samman med de tidigare genomförda litteraturanalyserna. Även om jag inte behärskar alla de olika inriktningar hon berör får jag intrycket att Fjelkestam har ett gott grepp om det hon skriver om, men att hon inte ger sig själv tid och utrymme att metodiskt skriva fram det. Hon skriver lätt och ledigt, med en humoristisk ton, men med slagsida åt det något slarviga. Det lättflytande kontrasteras också mot ett omfattande bruk av termer och begrepp som inte alltid förklaras.

Som framgått menar jag att *Ta tanke* är alltför kortfattad i sina diskussioner samtidigt som den greppar över mycket stora frågor och många litte-

rära verk. Den hade vunnit på att vara mer utförlig och djuplodande både i förhållande till de studerade litterära verken och till den övergripande tesen. Detta ska dock inte stå i vägen för bokens förtjänster. Det stora greppet är djärvt och frågorna Kristina Fjelkestam ställer är både intressanta, relevanta och inspirerande. Hon lyfter fram spännande aspekter av de enskilda verken och för en diskussion om litteraturens möjligheter som är väsentlig för många olika inriktningar inom feminism och litteraturvetenskap.

Katarina Bernhardsson

Claire Tomalin, *Charles Dickens. A Life*. Viking Penguin Books. London 2011.

Robert Douglas-Fairhurst, *Becoming Dickens. The Invention of a Novelist*. The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts & London 2011.

Den 7 februari 2012 hade tvåhundra år gått sedan Charles Dickens föddes, och jubilarerna har hyllats med levnadsteckningar och åtskilliga specialstudier. Bland nya biografier märks Claire Tomalins *Charles Dickens. A Life*, en diger volym på dryga femhundra sidor inledd av bilagor med kartor, släkttavlor och ett långt personregister som även meddelar levnadsdata. Boken är dessutom vackert illustrerad med teckningar och fotografier av både kulturhistoriskt och personhistoriskt intresse. Claire Tomalin är veteran inom genren och har tidigare gett ut biografier över bland annat Jane Austen, Percy Bysshe Shelley och Thomas Hardy. Hon är inte akademisk litteraturforskare utan snarast populärvetenskaplig skribent med inriktning på en bred publik. Det innebär alls inte att hon producerar lättsam och pikant underhållning i TV-åldern. I boken om Dickens vittnar notapparaten om att författaren tillgodogjort sig den tidigare forskningen, som är minst sagt omfattande. Hon är noga med att belägga sina påståenden och avstår från fantasifulla spekulationer när källmaterialet tryter.

Tomalins biografi är just det som underrubriken anger, en levernesbeskrivning. Sena uppgifter av Dickens själv behandlas klokt nog med viss skepsis; det viktigaste källmaterialet är bevarade brev i tolv stora volymer samt de många minnesbilderna från släkt och vänner. Verken tillkomst och reception kommenteras genomgående, men om de publice-

rade texterna uttrycker sig författaren påfallande summariskt. De klassiska romanerna behandlar hon i helt korta avsnitt, i huvudsak bestående av innehållsreferat och elementära iakttagelser i anslutning till tidigare forskning. Desto utförligare besked ger Tomalin om sin huvudpersons levnad, som hon bitvis följer nästan dag för dag. Inte nog med det, hon väljer att börja så tidigt som år 1782, med fader Dickens' födelse. Tomalin erbjuder väl inte mycket av ny kunskap, men hon har assimilerat kända fakta till en helhetsbild och presenterat denna vetenskap i väldokumenterad och välskriven form. Som introduktion och presentation av Charles Dickens fungerar boken alldeles utmärkt.

Även om Dickens är den centrala gestalten berättar Tomalin gärna om bipersonerna omkring honom. De dickenska familjeförhållandena framstår onekligen som tidstypiska i deprimerande bemärkelse. Den patriarkale hustryranen passades upp av en ständigt gravid hustru och hängivet beundrande svägerskor. För jämnan upptagen hade Dickens föga tid över för de tio barnen, och sönerna uppfattade han enligt Tomalin som "a long line of versions of himself that came out badly" (s. 388). Dickens hade stora och växande inkomster, och oavsett den ibland negativa kritiken sålde böckerna i upplagor som för tidens förhållanden var enorma. Han kunde leva i en maskulin värld efter behag, medan familjens kvinnor och tjänstefolket svarade för hemmets plikter. Han köpte sig en bekväm ungarlsbostad, och det sociala livet ägde rum med manliga vänner på krogar, tidningsredaktioner och teatrar.

Tomalin ger belysande inblickar i förhållandena på den litterära marknaden. Produktionsvillkoren var hektiska, publicering skedde häftesvis med ett avsnitt per månad. Dickens kunde arbeta på ett par romaner samtidigt och dessutom vara jäktad tidskriftsredaktör. Undra på att tiden blev knapp, och särskilt besvärlig var månaden februari – "being short of days, was always a challenge for a writer" (s. 76). Dickens var världsberömd och remarkabla möten med yrkeskolleger uppstod. Själv har han dråpligt beskrivit ett besök hos Victor Hugo. Madame Hugo såg ut som om hon genast ämnade förgifta makens frukost, och ej heller dottern gjorde något gott intryck: "with hardly any drapery above the waist ... I should suspect of carrying a sharp poignard in her stays, but for her not appearing to wear any" (s. 190). Ändå gav visiten utbyte, ty Dickens uppger att han tyckte bäst om Hugo av de författare han träffade i Paris.